

УДК 343.326

В.С. КАНЦІР, канд. юрид. наук, доц., Львівська комерційна академія

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Ключові слова: тероризм, транснаціональний тероризм, терористичний акт, міжнародний конфлікт, національно-визвольний рух, міжнародне співтовариство

У наукових джерелах, автори яких переконані у необхідності виокремлення транснаціонального тероризму з міжнародного, транснаціональні терористи трактуються як групи, що діють на територіях інших країн при допомозі аналогічних груп у різних регіонах світу. Транснаціональна характеристика може означати експортування терористичного насильства за кордони власної держави та убивства або нанесення тілесних ушкоджень іноземцям, не пов'язаних із терористичною боротьбою. Транснаціональний тероризм умисно ігнорує національні кордони.

Аналізу транснаціонального тероризму, його місця та ролі в сучасному світі були присвячені праці проф. Ю. Авдєєва, І. Дементьєва, Н. Лазарева, Є. Примакова та інших. Значну увагу проблемам міжнародного тероризму приділяли українські науковці, серед яких можна назвати проф. В. Антипенка, С. Білоконя, О. Богданова, Н. Дрьоміну, Ю. Іванова, А. Кузьменка, С. Мохончука, Л. Машкову, І. Рижова та інших.

Мета статті полягає у дослідженні транснаціонального тероризму, що виступає своєрідним різновидом міждержавного тероризму, до якого вдаються недержавні угруповання або окремі приватні особи, на відміну від «чисто» міжнародного тероризму, за протиправними діями якого приховуються інтереси конкретної держави. У продовження згаданих досліджень, новизною роботи є деталізація та конкретизація окремих аспектів

деформації міжнародних відносин через негативний вплив тероризму як явища, і транснаціонального тероризму зокрема.

На нашу думку, виглядає цілком логічним, що розглядаючи такий критерій транснаціональності тероризму, як його вплив на міжнародні відносини, необхідно враховувати, що в сучасному світі практично будь-який терористичний акт, особливо пов'язаний із міжнародним фактором, навіть якщо він безпосередньо не ставить за мету впливати на міжнародні відносини, може побічно суттєво вплинути на міждержавні відносини і на світове співтовариство, а в окремих випадках відіграти роль детонатора міжнародного конфлікту. Саме тому нам видається, що кінцева міжнародна спрямованість зберігається й у випадку з транснаціональним різновидом міжнародного тероризму.

Проф. І. Бліщенко та І. Жданов, не вводячи терміну «транснаціональний тероризм», також вважають за необхідне, з метою покращення вироблення загальної стратегії щодо боротьби з тероризмом, поділ його на: терористичні акти, що здійснюються державою або при підтримці держави, терористичні акти, що здійснюються приватними особами або організаціями приватних осіб [1, с.85-92].

Тероризм нерідко називають «війною ХХ століття». Перефразовуючи відомий вислів Клаузевіца, американський тероролог Б. Дженкінс вважає, що в сучасному світі тероризм може стати своєрідним продовженням політики.

«Технологічний розвиток, що досягнув непередбачуваного рівня у військовій сфері, – зазначає єгипетський політолог М. Сід-Ахмед, – призвів до того, що війна у класичному розумінні цього слова стала неможливою, якщо не абсурдною. Оскільки абсурдність війни не означає закінчення конфлікту, – вважає він, – боротьба тепер загрожує прийняти інші форми. Зі специфічної точки зору тероризм може розглядатися як продовження війни, а не лише політики іншими засобами» [2, с.101]. Показово, що в дискусії щодо тероризму на XXXX сесії Комісії міжнародного

права при обговоренні проекту Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства тероризм у контексті поняття «втручання» кваліфікувався як «побічна форма воєнних дій» [3, с.121].

Тероризм дійсно пов'язаний з війною та мілітаризмом багатьма нитками. Війна для терористів, – вказує С. Ефіров в одній із глав під назвою «Ми хочемо війни ...», – і бажана мета, і засіб, і досить добре моральне алібі [4]. З одного боку діє фактор органічного потягу групового тероризму до війни (війна як передумова революції тощо), з іншого боку, безсумнівно зростає привабливість тероризму і для держав, і для спецслужб, що стоять за їх спиною. Тероризм все більше набуває рис «неконституційних» воєнних дій. «Політичний тероризм, – уважає П. Уїлкінсон, – може бути коротко охарактеризований як специфічна форма прихованих, неоголошених і неконвенційних воєнних дій, що проводяться без будь-яких гуманітарних обмежень або правил» [5, с.3]. Війна і тероризм, – зазначає С. Ефіров, – мають одну фундаментальну загальну рису – намагання досягти відповідних політичних цілей будь-якими засобами, будь-якими методами, крім тих, які розглядаються як «невигідні» [6].

«Час класичних воєн пройшов, – доводить Я. Шрейбер, – тероризм і є «нормальною» війна нашого часу» [7, с.144]. Така надто категорична заява має раціональне зерно, оскільки при сучасній розстановці світових сил, рівні технологій і воєнно-стратегічному паритеті, потенційна можливість комусь одному отримати перемогу у ядерній війні зведена до нуля. Ядерна зброя перетворилася швидше в політичну зброю і вийшла за рамки традиційних засобів ведення війни. Небезпека переростання відкритих воєнних дій в ядерну катастрофу, на думку багатьох аналітиків, відводить тероризму роль однієї із форм воєнних дій.

Тероризм нині, – вважає Л. Бонанате, – виступає однією із можливих альтернатив звичайним формам війни, «обмеженої не стільки намаганням країн до співпраці, скільки загрозою термоядерної війни, з одного боку,

та всезростаючим міждержавним контролем, з іншого» [8, с.53].

Аналогічної думки притримується багато західних дослідників тероризму. Так, проф. О'Белленс у збірнику «Міжнародний тероризм в сучасному світі» зазначає, що тероризм, котрий «розвивається і розповсюджується під парасолькою атомного глухого кута», починає справляти все більший вплив на зміни світового балансу сил. «Тероризм, політично обґрунтований, добре спланований і розумно спрямований, – пише він, – може виступити у ролі заміни засобів створення ситуації домінування, котрого в нормальній обстановці можна досягти лише шляхом використання регулярних військових сил». Масштаби тероризму в подібному контексті, вважає автор, суттєво зростають. Тероризованими можуть бути цілі нації, уряди і народи. Такі акції, як викрадення, захоплення заручників тощо О'Белленс розцінює як мікропрояв тероризму, потенційно здатного на значно більше [9, с.415-416]. Крім того, необхідно враховувати відносну дешевизну терористичних дій у порівнянні з регулярними воєнними діями.

Однак, як на нас, в основі надання переваги привабливості тероризму як «заміннику воєнних дій» покладені широкі можливості маніпулювання ним з метою досягнення тих або інших політичних цілей¹.

Політична тенденційність у трактуванні тероризму – окрема тема для спеціального дослідження. Зупинимося на ній тому, що вона слугує перешкодою для вироблення універсального визначення тероризму. Одна з основних перепон, на яку наштовхується міжнародне співтовариство в даному питанні, це необхідність в тому числі і для самих національно-визвольних рухів провести розмежування між такими поняттями, як «теро-

¹ Необхідно зазначити, що багато терористичних дій, що виступають в якості «замінника воєнних дій», можуть підпадати під визначення агресії 1974 року.

ризм» і «національно-визвольна боротьба»². Необхідно мати на увазі, що застосування цього терміна нині досить умовне.

Як було визнано ООН, народи, які борються проти колоніального гніту і ворожої окупації, проти расистських режимів, здійснюючи своє право на самовизначення, мають право використовувати силу для досягнення своїх цілей в рамках міжнародного гуманітарного права. Законодавче право націй і народів на самовизначення закріплено у п.2 ст.1 Статуту ООН, а також у Декларації ООН 1960 р. про надання незалежності всім колоніальним країнам і народам, правомірність збройної визвольної війни підтримана наступними резолюціями ООН: 2105, 2189, 2625, 3103, 3314.

Змішування понять міжнародного тероризму і національно-визвольного руху бере свій початок від змішування понять тероризму і революційного насильства. «Це, – за словами проф. В. Вітюка та С. Ефірова, – ключове питання в ідеологічній боротьбі навколо проблематики лівого тероризму, що нетрадиційно вирішується як самими лівими терористами, так і переважною більшістю буржуазних політологів» [10, с.232].

Тенденція спотвореного трактування питання взаємовідносин революційного насильства і тероризму багатьма зарубіжними дослідниками цього питання загострюється ще й тим, що самі транснаціональні терористи лівої орієнтації не лише претендують на те, щоб бути носіями «істинної» революційності тощо, але й здійснюють спроби ототожнити свою терористичну діяльність із боротьбою за національне визволення народів «третього світу», називаючи себе «резервною групою» народів, які борються з країнами, що розвиваються.

У даному контексті не зайвим буде нагадати слова Ф. Енгельса, який стверджував:

² Цей термін необхідно сприймати в широкому розумінні слова. Як зазначалося раніше, в сучасних умовах визвольна боротьба в країнах «третього світу» включає в себе надто широкий спектр конфліктів.

«...коли немає реакційного насильства, проти якого потрібно боротися, то не може бути й мови про будь-яке революційне насильство» [11, с.419].

Визнаючи вимушений, обмежений, тимчасовий характер революційного насильства, В. Ленін підкреслював, що «у нашому ідеалі немає місця насильству над людьми» [12, с.122]. Революціонери вважають, що насильство виправдане, оскільки воно виступає частиною масового народного руху і відповіддю на репресії антинародних репресивних режимів. «Тероризм, – зазначає далекий від стриманості у поглядах Б. Кроз'є, – барометр революційного успіху. Виступаючи за загальною думкою зброєю слабких, він відіграє роль індикатора наявності або відсутності підтримки мас» [13, с.129].

Саме В. Ленін висував дві обов'язкові умови правомірності та виправданості обмеженого і тимчасового використання терористичних дій у революційній боротьбі: по-перше, наявність дійсно широкого розмаху революційного повстання; по-друге, – повинна бути чітко визначена доречність крайніх засобів у рамках цієї збройної боротьби мас, тобто повинні бути вичерпані всі можливості інших легальних засобів боротьби.

Індійський дослідник тероризму Е. Туагі заперечує розповсюджене в зарубіжній літературі з питань тероризму висловлювання: «Той, хто для одних терорист, для інших – борець за свободу». «Терорист, – зазначає він, – це людина, яка вчиняє злочинні акти за політичними мотивами, не вичерпавши законних засобів, що знаходяться у її розпорядженні, і переслідує при цьому свої власні цілі... Борець за свободу – це людина, яка є жертвою ворожого незаконного і репресивного режиму, позбавлена можливості в найближчій перспективі позбавитися від гніту і страждань законними засобами... Її акти відображають загальну волю народу» [14, с.9].

Кардинальною відмінністю між національно-визвольним рухом і тероризмом є те, – вважає політолог Каїрського університету М. Сід-Ахмед, – чи користуються дії, що здій-

снюються широкою підтримкою мас чи ні, чи носять такі акції соціальний характер чи відображають інтереси окремих груп [2, с.108].

У середовищі зарубіжних дослідників тероризму відсутня єдина точка зору на питання співвідношення національно-визвольної боротьби і тероризму. Як правило, більшість терорологів концептуально розділяють національно-визвольний рух і тероризм.

Ускладнює проблему дефініції і термінологічна плутанина між «партизанською війною» («герилья»), яка традиційно асоціюється з національно-визвольним рухом, і міською та сільською «партизанськими війнами», що отримали розповсюдження за останні два-три десятиліття. «Історично, – пише П. Уїлкінсон, – сільська герилья не вдавалася до терористичної практики, однак нині міська і сільська герилья в Африці та Латинській Америці використовують тероризм» [5, с.5]. Рухомі намірами причетності до національно-визвольної боротьби народів «третього світу», оголосили себе «міськими партизанами» і ліві терористи індустріально розвинутих країн Заходу. Спроба перенесення методів партизанської війни із сільської місцевості у місто практично звелась до терористичної практики у чистому вигляді. Декларативна ідентифікація лівих терористів із «партизанською боротьбою» сприяє концептуальному змішуванню цих двох понять, що служить цілям дискредитації національно-визвольного руху як такого.

Спробуємо розібратися, в чому власне полягає розбіжність між «партизанською війною» і «міською партизанською війною». «Важливо визнати, – зазначає П. Уїлкінсон, – що багато революційних теоретиків від К. Маркса та В. Леніна до Че Гевари довели, що тероризм неефективний і наносить шкоду революційному рухові. Навіть у випадках завоювання незалежності колоній більшість із них досягли незалежності політичними засобами, а не терористичними» [5]. Проти ототожнення двох видів «герильї» висловлюються також двоє фундаментальних дослідників тероризму У. Лакьор та П. Уїлкін-

сон. Тероризм, уважає П. Уїлкінсон, не може бути прирівняний до партизанської війни у принципі. Він відносить ескалацію тероризму в західних державах на рахунок діяльності невеликих міських терористичних груп і транснаціональних банд, таких як «Японська Червона Армія», група «Карлоса», західнонімецька «Фракція Червоної Армії», що взяли на озброєння тероризм поза будь-яким зв'язком з партизанською війною. У Лакьор розпочав свою, що вже давно стала класичною, працю з дослідження тероризму словами: «Дана робота є результатом дослідження партизанської війни, у процесі якої я дійшов висновку, що міський тероризм не є новою сходинкою партизанської війни і відрізняється від неї за своїми основними параметрами» [15, с.3].

Цитовані нами вище В. Вітюк та С. Ефіров вважають партизанську війну однією із форм війни між державами, що здійснюється заганами озброєного народу, які користуються широкою підтримкою в масах [10]. «Партизанські виступи, – писав В. Ленін, – не помста, а воєнні дії» [16, с.40-48].

Операції партизанів у військовій формі, вважає американський автор цілого ряду робіт про партизанську війну і тероризм Дж. Белл, в кінцевому результаті отримали визнання як нетрадиційний вид війни [17, с.8]. Являючись вузьким, строго обмеженим колом учасників рух міських партизанів, «Кодекс міського герильєро» апріорі визначає як заколотницький, що має терористичний характер. «Терор, – писав В. Ленін, – ніколи не може стати другорядною воєнною дією... у кращому випадку він придатний лише як один із прийомів рішучого штурму» [18, с.8]. Міська герилья ж робить ставку власне на терор.

Деякі автори зазначають також той факт, що для акцій, здійснюваних «міськими партизанами», застосування воєнної термінології неприпустиме.

Розрізняють ці два поняття і за спрямованістю дій. У той час як партизанська війна ведеться як правило, проти озброєного супротивника, у результаті акцій міських пар-

тизанів гинуть у більшості своїй цивільні особи. Подібність між міськими герильерами і тероризмом полягає й у їх намаганні до опосередкованості прямого результату. Якщо мета звичайних військових дій конкретна (наприклад, нанесення матеріальних збитків тощо), то мета діяльності міських герильєро і терористів – створення атмосфери страху, дезорганізації, паніки. Ототожнення «міської партизанської війни» з «партизанською війною», вважає західнонімецький журналіст Ф.Р. Аллеман, переслідує мету не лише визнати за «міськими партизанами» статус воюючої сторони, але й покликано замаскувати їх первинну злочинну сутність.

У кінцевому рахунку різний і вихідний потенційний заряд, що закладений у «партизанській війні» і в «міській партизанській війні». Якщо перша здатна перерости у достеменно народну війну, то друга, так само як і тероризм, веде у глухий кут за своєю суттю, призводить до деградації особистості, до втрати ідеологічних мотивів тощо, що довела динаміка розвитку сучасного лівого тероризму в країнах Заходу, котрий широко використовував тактику «міської партизанської війни».

Необхідність розмежування національно-визвольного руху і тероризму актуальна і для самих національно-визвольних рухів, окремі екстремістські фракції яких вдаються до тактики тероризму, а інколи й користуються послугами деяких лівих терористів із країн Західної Європи та Японії. Особливо це характерно для ранніх етапів становлення того чи іншого руху, зокрема, Палестинського руху опору.

Однак, на нашу думку, тероризм – це правило в якому немає винятків. Ставка на нього априорі програшна. Крім того, навіть у тих випадках, коли тероризм «виникає із бідності, безвихідності, бід і розчарувань...», він не може бути виправданий якщо гинуть невинні люди. Як підкреслює Е. Туагі, «акти, що вчиняються борцем за свободу, повинні бути сумісними зі Статутом ООН, Декларацією про дружні відносини між країнами і міжна-

родним гуманітарним правом. Право на самовизначення не дає свободу на участь у будь-якій діяльності.

Підсумовуючи, необхідно констатувати, що політика транснаціонального тероризму може здійснюватися як у воєнний, так і в мирний час. Якщо здійснення терористичних актів у воєнний час карається (існує ряд норм, що забороняють їх), а пряме застосування воєнної сили самою державою проти іншої держави кваліфікується як агресія, то найменш охопленими нормотворчою діяльністю залишаються терористичні акти, що вчиняються владою будь-якої держави проти іншої держави у мирний час, що також збільшує привабливість політики тероризму як заміни прямих воєнних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блищенко И. П. Сотрудничество государств в борьбе против террористических актов международного характера / И. П. Блищенко, Н. В. Жданов // Сов. гос. и право. – 1981. – № 8. – С. 85–92.
2. Terrorism and National Liberation: Proceedings of the International conference on the questions on terrorism / Н. Köchler – N. Y. : IPO, 1988. – P. 101.
3. Проект Кодекса преступлений против мира и безопасности человека // Доклад Комиссии междунар. права о работе ее сороковой сессии 9 мая – 29 июля 1988 г., ГА ООН. – Офиц. отч. 43-я сес., доп. № 10 (А. 43110). – С. 121.
4. Японская общественно-политическая мысль и маоизм / под ред. Эфирова С. А. – М. : Наука, 1975. – 296 с.
5. Wilkinson P. Terrorism versus liberal democracy: The problem of response / P. Wilkinson // The new terrorism: For the Institute for the Study of conflict / Gutteridge W.L. : Mansell, 1986. – P. 3, 5.
6. Эфиров С. А. Покушение на будущее / С. А. Эфиров. – М. : Мол. гвардия, 1984. – 204 с.
7. Schreiber J. The ultimate weapon: Terror-

ist and world order / J. Schreiber. – N. Y. : Morrow, 1978. – P. 144.

8. Bonanate L. Terrorism and International Analysis / L. Bonanate // *Terrorism: an International Journal*. – 1979. – Vol. 3. – № 1–2. – P. 53.

9. O'Balance. Terrorism: The new growth form of warfare / O'Balance // *International terrorism in the contemporary world* / Livingstone M., Kress L., Wanek M. L., 1978. – P. 415–416.

10. Витюк В. В. «Левый» терроризм на Западе: история и современность / Витюк В. В., Эфиров С. А. – М. : Наука, 1987. – С. 232.

11. Энгельс Ф. Августу Бебелю, 7 октября 1892 г. / Ф. Энгельс // Маркс К., Энгельс Ф. ; Соч. ; [2-е изд.]. – Т. 1. – С. 419.

12. Ленин В. И. О карикатуре на марксизм и об «империалистическом экономизме» / В. И. Ленин // *Полн. собр. соч.*: В 55-ти т. – Т. 3. – М. : Политиздат, 1958. – С. 122.

13. Crozier B. A Theory of Conflict / B. Crozier. – L. : Hamilton, 1974. – P. 129.

14. Tuagi Y. Political Terrorism: National and International dimensions / Y. Tuagi // *Twenty first annual conference of Indian society on International Law*. – New Dehli, 1987. – P. 9.

15. Laquer W. Terrorism / W. Laquer. – L. : Micheal Joseph, 1977. – P. 3.

16. Ленин В. И. Общий план работ и решений III съезда РСДРП / В. И. Ленин // *Полн. собр. соч.*: В 55-ти т. – Т. 23. – М. : Политиздат, 1958. – С. 40–48.

17. Bell J. A time of terror: how democratic societies respond to revolutionary violence / Bell J. – N. Y. : Basic Books, 1978. – P. 8.

18. Ленин В. И. С чего начать? / В. И. Ленин // *Полн. собр. соч.*: В 55-ти т. – Т. 5. – М. : Политиздат, 1958. – С. 8.

Канцір В. С. Транснаціональний тероризм як фактор впливу на міжнародні відносини / В. С. Канцір // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 147–152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10kvcnmv.pdf>

Розглянуто феномен транснаціонального тероризму, головною метою якого є дестабілізація державних режимів, зміна державної влади та провокація інших політичних, національних чи релігійних конфліктів. Проаналізовано форми його прояву у міжнародних відносинах, розмежовано поняття тероризму і національно-визвольного руху.

Канцир В.С. Транснациональный терроризм как фактор влияния на международные отношения

Рассмотрен феномен транснационального терроризма, главной целью которого выступает дестабилизация государственных режимов, смена государственной власти и провокация иных политических, национальных или религиозных конфликтов. Проанализированы формы его выражения в международных отношениях, разделены понятия терроризма и национально-освободительного движения.

Kanthir V.S. Transnational Terrorism, As a Factor of Influence on the International Relationship

The phenomena of transnational terrorism, the main aim that is destabilization state regime, forming some troubling at population from its defenseless by violence, changing a state power and provocation other political, national or religions conflicts is devoted. In this article was been analyzed forms expression on terrorism and national-liberation action.